

ЗАЙНЯТІСТЬ НА РИНКУ ПРАЦІ: РЕАЛІЇ ТА ПРОГНОЗИ

Н.І. Єсінова, А.Р. Сахнюк

Розглянуто основні проблеми та тенденції зайнятості в Україні. Виявлено основні напрями вдосконалення політики зайнятості населення в ринкових умовах. Досліджено стратегію економічного та соціального розвитку України, прогностичні показники розвитку ринку праці України.

Ключові слова: ринок праці, безробіття, працевлаштування, зайнятість, робоча сила.

ЗАНЯТОСТЬ НА РЫНКЕ ТРУДА: РЕАЛИИ И ПРОГНОЗЫ

Н.И. Есинова, А.Р. Сахнюк

Рассмотрены основные проблемы и тенденции занятости в Украине. Выявлены основные направления совершенствования политики занятости населения в рыночных условиях. Исследована стратегия экономического и социального развития Украины, прогностические показатели развития рынка труда Украины.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, трудоустройство, занятость, рабочая сила.

EMPLOYMENT IN THE LABOR MARKET: REALITIES AND FORECASTS

N. Yesinova, A. Sahniuk

In the present conditions of economic development, the questions of effective employment of Ukraine population, the creation of labor market and the prevention of mass unemployment acquire special urgency. Labor market takes central place among the other markets. The aim of the paper is to identify the major issues, trends and factors of unemployment, to examine the role of the state in ensuring a high level of employment. Taking into account the seriousness of the problem of labor market formation, it is impossible to rely on the fact that the way of their solution will be routed via the actions of regulators. The achievement of significant results in the considerations of these questions it is possible by means of the influence of active economic policy.

Keywords: labor market, unemployment, employment, workforce.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Недооцінка сфери зайнятості відносно її впливу на розвиток економіки, рівень та якість життя населення останніми роками призвела до того, що

механізм зайнятості був не стільки каталізатором, скільки гальмом економічних реформ. В Україні сформувався ринок праці з обмеженим попитом. З огляду на це проблеми зайнятості й безробіття набувають дедалі більшої актуальності. На сучасному етапі розвитку України необхідним є зменшення кількості безробітних та підвищення зайнятості населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок щодо зайнятості, ролі та методів державного регулювання ринку праці зроблено працями таких науковців: С. Бандура, Д. Богині, І. Бондар, В. Брича, С. Вовканича, В. Геєця, М. Долишнього, Т. Заяць, С. Злужка, А. Колота, О. Кузьмін, Г. Купалової, Л. Лисогор, Є. Лібанової, В. Мікловди, В. Нижника, В. Онікієнка, Н. Павловської, Л. Шевчук.

Мета статті. Метою статті є визначення проблем зайнятості на ринку праці України. Завданнями статті є визначення причин і тенденцій безробіття, визначення ролі держави в забезпеченні високого рівня зайнятості населення, а також прогнозування кількості зайнятих на ринку праці в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічні зміни, що відбуваються в нашій державі, торкнулися практично всіх сфер життя суспільства. Це обумовлено структурними перетвореннями в економіці, загостренням економічних, демографічних та соціальних проблем. В Україні ринок праці формується передусім за рахунок природного відтворення осіб працездатного віку. Ринок праці постійно розвивається та змінюється, у результаті чого змінюються вимоги та коло проблем, пов'язаних з інтересами найманої робочої сили, роботодавців, підприємців та посередників-профспілок.

У сучасних умовах розвитку економіки особливої актуальності набувають проблеми ефективної зайнятості населення України, реформації ринку робочої сили й запобігання масовому безробіттю. Ринок праці посідає центральне місце серед інших ринків. Він перебуває під впливом багатьох факторів, більшість яких залежить від товарного ринку.

З огляду на це, що проблеми зайнятості й безробіття набувають дедалі більшої актуальності. Розвинений ринок праці передбачає ряд взаємопов'язаних умов свого існування та функціонування, а саме:

- наявність великої кількості незалежних суб'єктів трудової діяльності, які внаслідок ринкової мотивації поведінки на ринку праці обумовлюють формування попиту і пропозиції на робочу силу;
- забезпечення умов економічної свободи та потенційної мобільності суб'єктів ринку праці;
- мінімальна заробітна платня має забезпечувати рівень життя

вищий за прожитковий мінімум і встановлюватися відповідно до освіти, кваліфікації та якості праці;

– однаковий рівень економічної та юридичної відповідальності працівника і працедавця;

– наявність розвинутого ринкового (конкурентного) середовища в країні [1].

Наявність безробіття – досить неприємний факт для кожної країни. Проте воно є навіть у найрозвиненіших країнах, і його допустимий рівень сягає 5%. Керуючись методологією Міжнародної організації праці (МОП), значна частина економістів вважають, що рівень безробіття в Україні становить 15%.

Повністю ліквідувати безробіття намагалися і за часів СРСР. З одного боку, в СРСР були створені робочі місця, і тих, хто не хотів працювати, притягували до суду за «тунеядство». З іншого боку, роботу, яку могла виконати одна людина, виконувало п'ять осіб. У результаті люди робили вигляд, що вони щось роблять, а держава робила вигляд, що платить їм. Проте на ті кошти, що одержували робітники, не можливо було щось купити, оскільки товарів не було в магазинах. Працівникам виплачувалась висока заробітна платня (для того, щоб вони залишалися працювати й надалі), проте сума виплаченої заробітної платні не відповідала загальній вартості вироблених товарів. Спекулювати в тодішніх умовах було неможливо, а в магазинах постійно і гостро відчувалась нестача товарів. Для покриття нестачі товарів з'явилися спецмагазини (для партійного керівництва), були введені картки на продукти й товари підвищеного попиту, потім їх замінили на талони, пізніше людей узагалі почали прикріпляти до конкретних магазинів. Трохи згодом були відмінені всі ці обмеження, проте від цього товари в магазинах не з'явилися. Громадяни, не витративши повністю зароблених грошей, були змушені відкладати на «чорний день».

Після того як Україна стала незалежною і почала будувати ринкову економіку, ці акумульовані кошти стали одним із вирішальних факторів, що спричинили гіперінфляцію. Таким чином, політика «роздування» зарплат для заохочення працівників є неефективною. Отже, такі дії з боку держави можуть спричинити низку негативних наслідків, зокрема збільшення кількості безробітних.

Загалом безробітних можна поділити на три категорії:

1. Громадяни, які не бажають працювати, але зареєстровані в центрі зайнятості для одержання допомоги по безробіттю або ж мають засоби для існування (зарплати й пенсії батьків, соціальна допомога малозабезпеченим тощо).

2. Громадяни, звільнені з попереднього місця роботи, які мають

проблеми з пошуком роботи.

3. Молоді спеціалісти, які не мають досвіду роботи за фахом.

Працевлаштувати можна лише дві останні категорії громадян.

Для цього треба:

1) знати можливості працевлаштування звільнених із роботи працівників, які вже мають досвід роботи за фахом;

2) розробити програму заходів для працевлаштування молодих спеціалістів.

В Україні протягом останніх років спостерігаються позитивні тенденції у сфері зайнятості, що свідчить про стабілізацію ситуації на ринку праці. Проте існує комплекс проблем, що потребують втручання держави в регулювання зайнятості та соціального захисту найменш конкурентоспроможних категорій населення [2].

У системі механізмів регулювання регіональних ринків праці проблема активного пошуку роботи безробітними має суттєве значення. Мотивація безробітних до ефективної зайнятості, активного пошуку роботи є важливою передумовою їх працевлаштування. Безробіття призводить до негативних соціальних та економічних наслідків. Соціальні наслідки безробіття викликають напруження в суспільстві, оскільки незайняті є нестабільною категорією населення. Професійна дискваліфікація людини у стані тривалого безробіття зменшує її конкурентоспроможність, що є причиною ускладнень у ході подальшого працевлаштування, зниження якості робочої сили та продуктивності суспільного виробництва. Як наслідок – у безробітних знижується мотивація до суспільно корисної праці.

У процесі пошуку роботи більшість безробітних стикаються із певними психологічними труднощами, їхньою причиною є відсутність в особи внутрішньої готовності до активних дій, невміння змінити попередні установки, мотивацію поведінки в нових ринкових умовах. Ці фактори негативно впливають на зайнятість населення, що потребує її державного регулювання.

Слід зазначити, що зайнятість населення має регулюватися на трьох рівнях: державному, регіональному та на рівні підприємства. Подальше вдосконалення використання робочої сили, працевлаштування і зайнятості населення регулюється законодавчими актами, зокрема, законами України «Про зайнятість населення», «Про охорону праці», «Про порядок реєстрації громадян як безробітних, виплати допомоги членам їх родин», «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні». Чинне законодавство щодо зайнятості відіграє позитивну роль у механізмі регулювання ринку праці [3].

В умовах ринкових відносин істотно змінюється механізм

державного регулювання зайнятості населення. Основними важелями державного механізму регулювання зайнятості є законодавчо-нормативні, економічні, організаційні, соціальні, мотиваційні. Система цих важелів діє в усіх аспектах соціально-трудових відносин. Від того, наскільки вони будуть ефективними, залежить розширення зайнятості населення.

У питаннях сприяння зайнятості населення важливу роль відіграють державні програми зайнятості на перспективу. Відповідно до Державної програми зайнятості до 2013 р. визначено такі основні завдання:

- підтримка створення нових робочих місць і продуктивної зайнятості;
- формування ефективної структурної та регіональної політики зайнятості;
- диференційований підхід до скорочення обсягів виробництва та забезпечення допомоги звільненим працівникам;
- удосконалення схеми громадських робіт із метою забезпечення їх прийнятності й доступності для безробітних;
- сприяння самозайнятості й поліпшенню системи надання грошової допомоги безробітним;
- легалізація тіньової зайнятості;
- упровадження нестандартних режимів робочого часу як тимчасового заходу для призупинення зростання безробіття;
- в умовах вступу до Світової організації торгівлі (СОТ) доцільно впровадити на державному та регіональному рівнях механізми захисту вітчизняних товаровиробників і товарів;
- стимулювання державних і приватних роботодавців до створення нових робочих місць із мінімальними витратами [4].

Створення робочих місць у недержавному секторі сприятиме поступовому скороченню прогнозованих темпів зростання безробіття, що дозволить дещо розширити вибір робочих місць і приведе до посилення професійної, територіальної й галузевої мобільності робочої сили.

З урахуванням національних особливостей щодо поширення неформальних трудових відносин критерії визначення кількості зайнятих у цьому секторі розширено за рахунок включення осіб, які працювали за усною домовленістю з роботодавцем, без укладання офіційного трудового договору (контракту) в офіційному секторі. Відповідно до чинного законодавства така зайнятість передбачає мінімальні соціальні гарантії.

Необхідно відзначити, що посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості є найвагомим фактором детінізації

відносин у сфері зайнятості населення. Для цього передбачено проведення заходів із запровадження державного соціального стандарту погодинної оплати праці та організації контролю за його застосуванням; забезпечення захисту прав працівників на своєчасне та в повному обсязі отримання заробітної платні; упровадження економічного механізму стимулювання роботодавців до збільшення витрат на працівників, у тому числі до підвищення рівня оплати їх праці; дотримання міжпосадових і міжгалузевих співвідношень у оплаті праці працівників бюджетної сфери; усунення диспропорції між розміром оплати праці та рівнем отриманих доходів від соціальної допомоги і трансфертів. Детінізація відносин на ринку праці здійснюватиметься шляхом активізації державного контролю за дотриманням законодавства у сфері зайнятості населення та легалізації господарської діяльності; посилення відповідальності роботодавців за використання праці найманих працівників; легалізації статусу зайнятості осіб, які провадять господарську діяльність на земельних ділянках, що перебувають у приватній власності або користуванні; посилення відповідальності суб'єктів господарювання за якість послуг із посередництва у працевлаштуванні шляхом включення такого виду господарської діяльності, як добір кадрів для підприємств, до переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Розширення сфери застосування праці здійснюватиметься шляхом реструктуризації державних підприємств із залученням інвестицій для розвитку підприємництва у виробничій сфері на основі модернізації застарілих і створення нових робочих місць; установлення сприятливого інвестиційного режиму для підприємств, на яких створюються нові робочі місця; запровадження системи державного замовлення на створення нових робочих місць та забезпечення зайнятості населення на оплачуваних громадських роботах; надання державної підтримки депресивним регіонам; підтримки самостійної зайнятості населення та розвитку підприємництва; використання потенціалу вакансій і незайнятих робочих місць; економічного стимулювання підприємств до створення робочих місць для безробітних і підтримки підприємницької ініціативи безробітних, зокрема шляхом зменшення відсотків за кредитами для суб'єктів господарювання, що створюють нові робочі місця в регіонах із критичною ситуацією на ринку праці; гарантованого надання робочого місця спеціалістам, підготовленим за державним замовленням; стимулювання фахівців дефіцитних професій для працевлаштування у сільській місцевості [5].

Першочерговими заходами державної політики зайнятості є такі: запровадження системи довгострокових прогнозів попиту на

робочу силу за професіями та формування за результатами прогнозування державного замовлення на підготовку кваліфікованих кадрів; розвиток співпраці між навчальними закладами і підприємствами (роботодавцями) для формування, відтворення та збереження кадрового потенціалу, підвищення його кваліфікації; запровадження системи підготовки кваліфікованих робочих кадрів на підприємствах; гарантування надання першого робочого місця випускникам навчальних закладів різних ступенів акредитації, підготовлених за державним замовленням.

Усі ці державні першочергові заходи пов'язані з такими поточними проблемами на ринку праці в Україні: істотне скорочення природного приросту населення загалом у країні; посилення нерівномірності забезпечення регіонів країни робочою силою; подальші структурні зміни в економіці. Тому визначальними чинниками економічного зростання України мають стати якісні характеристики людського капіталу, а саме: рівень освіти, кваліфікації, прагнення до отримання нових знань протягом трудового життя. Особливу увагу слід приділити підвищенню якості людського капіталу зайнятого населення, удосконаленню методів підвищення кваліфікації працівників.

Щодо вирішення проблеми розширення зайнятості слід відзначити важливу роль Міжнародної організації праці (МОП). Низка країн, що розвиваються, за допомогою МОП уже розпочали реалізацію спеціальних програм сприяння зайнятості, мобілізуючи безробітних і частково зайнятих для створення об'єктів інфраструктури в районах і містах. Деякі країни запроваджують також спеціальні програми для молоді, зокрема, сприяють отриманню професійної підготовки або певного нескладного устаткування для створення власного підприємства. Ці програми мають гідні цілі, а за умов ретельного планування та реалізації вони можуть дати позитивні результати як для зацікавлених осіб, так і для суспільства [6].

Прогнозні показники розвитку ринку праці України до 2015 року наведено в Стратегії економічного та соціального розвитку України 2004–2015рр. На цей період прогнозується зменшення кількості населення України у віці 15–70 років на 2153,5 тис. осіб. Відповідно, відбудеться скорочення економічно активного населення як серед зайнятих, так і серед безробітних. Скорочення зайнятості відбудеться за всіма видами економічної діяльності, крім охорони здоров'я, соціальної допомоги та будівництва. Кількість зайнятих у закладах охорони здоров'я та соціальної допомоги в 2015 році збільшиться на 20,9% порівняно із 2005. Кількість зайнятих фінансовою діяльністю, операціями з нерухомістю та послугами

юридичним особам майже не зміниться в 2015 році порівняно з 2005. Позитивним є прогнозоване скорочення питомої ваги зайнятих у неформальному секторі в загальній кількості зайнятих у 2015 році.

Отже, основні напрями вдосконалення політики зайнятості населення в ринкових умовах мають бути спрямовані на таке:

- збереження ефективних і створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності;
- сприяння самостійній зайнятості населення, розвитку підприємництва;

- підготовка робочої сили, професійний склад і кваліфікаційний рівень якої відповідає потребам економіки та ринку праці;

- підвищення якості робочої сили, розвиток системи професійного навчання кадрів протягом періоду трудової діяльності з урахуванням потреб ринку праці;

- посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості;

- забезпечення зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і не спроможні на рівних умовах конкурувати на ринку праці;

- сприяння професійній підготовці та зайнятості осіб із обмеженими фізичними та розумовими можливостями;

- повернення зареєстрованих безробітних до продуктивної зайнятості;

- детінізація відносин у сфері зайнятості населення.

Однак самі по собі вони не дозволяють вирішити довгострокові проблеми зайнятості. Для цього необхідні наполегливі зусилля як держави, так і особистостей, які шукають місце роботи.

Отже, сприяння зайнятості, розвиток людських ресурсів і боротьба з безробіттям, легалізація тіньової зайнятості, робота з професійної орієнтації та професійної підготовки мають координуватися з політикою й основними програмами соціального та економічного розвитку держави.

Список джерел інформації / References

1. Чернявська О. В. Ринок праці : навч. посібник / О. В. Чернявська. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : ЦУЛ, 2013. – 522 с.

Chernyavs'ka, O.V. (2013), *Labor market: a manual [Rinok praci: navchal'nij posibnik]*.

2. Лукашевич М. П. Соціологія праці / М. П. Лукашевич. – К. : Либідь, 2004. – 440 с.

Lukashevich, M.P. (2004), *Sociology of work: textbook [Sotsiologhiya pratsi: pidruchnyk]*, K., Lybid, 440 p.

3. Про зайнятість населення : Закон України.

On Employment: Law of Ukraine [Pro zainyatist naseleynna: Zakon Ukraini].

4. Державне регулювання ринку праці, зайнятості та умов праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://info-library.com/>>.

State regulation of labor market, employment and working conditions [Derzhavne rehulyuvannya rynku pratsi, zaiynyatosti ta umov pratsi], available at: <http://info-library.com/>

5. Ринок праці та зайнятість населення / Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості.

Labour market and employment: journal of Training Institute of the State Employment Service [Rinok pratsi ta zaiynyatist naselemya].

6. Дослідження проблеми зайнятості населення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://confer-dsum.ucoz.ua/>>.

Research of problems of employment of population of Ukraine [Doslidzhennya problemy zaiynyatosti naselemya Ukrayiny], available at: <http://confer-dsum.ucoz.ua/>

Єсінова Ніна Ігорівна, канд. техн. наук, доц., кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 349-45-53; e-mail: nisata@rumbler.ru.

Єсінова Ніна Ігорівна, канд. техн. наук, доц., кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 349-45-53; e-mail: nisata@rumbler.ru.

Nina Yesinova, PhD., Sc. Associate Professor, Department of economics and law, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivska St., 333, Kharkov, Ukraine, 61051. Tel. 349-45-53; e-mail: nisata@rumbler.ru.

Сахнюк Анастасія Романівна, студ., обліково-фінансовий факультет, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: (099)9506685; e-mail: nastuha2115@mail.ru.

Сахнюк Анастасія Романівна, студ., учетно-фінансовий факультет, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, г. Харків, Україна, 61051. Тел.: (099)9306685; e-mail: nastuha2115@mail.ru.

Anastasiia Sahniuk, student, Faculty of Accounting and Finance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivska St., 333, Kharkov, Ukraine, 61051. Tel.: (099)9306685; e-mail: nastuha2115@mail.ru.

Рекомендовано до публікації канд. екон. наук О.А. Кулініч, канд. екон. наук М.А. Дядюк.

Отримано 1.08.2014. ХДУХТ, Харків.